

Ольга Гресько,

канд. філол. наук

УДК : 070 : 654.19(477) : 161.1ЄС

МОВНЕ ПИТАННЯ В СИСТЕМІ ІНОМОВЛЕННЯ УКРАЇНИ І ЄС

У дослідженні йдеться про історію виникнення, нинішній стан і перспективи розвитку іномовлення в Україні. Мовне питання розглянуто як ключове з точки зору розвитку інформаційно-комунікаційних потоків за кордоном. Розтлумачено такі поняття, як іномовлення, етнічне мовлення, нішове мовлення тощо.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від радянських часів, коли іномовлення слугувало потужним інструментом пропаганди та ідеології за кордоном, до сьогодення, коли виникла нагальна потреба захищати національний інформаційний простір в умовах інформаційних війн та інших викликів ХХІ ст.

Новизна дослідження полягає у переосмисленні ролі іномовлення в системі соціальних комунікацій на внутрішньому і міжнародному рівні. Практичне значення — у використанні сучасних теоретичних розробок під час створення нової системи іномовлення України з урахуванням специфіки цільової аудиторії, переваг і недоліків на прикладі іномовлення Українського Радіо та інших провідних європейських мовників.

Ключові слова: етнічне мовлення, іномовлення, мовне питання, радіомовлення, Українське радіо.

Вступ. Україна потребує розробки та впровадження системної і послідовної стратегії розвитку іномовлення з метою захисту інформаційного простору і національних інтересів. Особливої актуальності це питання набуло через агресію Росії, грубе порушення нею норм міжнародного права, особливо у 2014 р. На противагу російській інформаційній війні та пропаганді має бути застосовано ефективний інструмент, який дасть змогу поширювати правдиву інформацію про Україну у світі.

Мета статті – вивчити попередній досвід, проаналізувати сучасний стан системи іномовлення України та інших європейських держав, зокрема щодо мовного питання як одного з ключових. Успішні приклади за кордоном можуть бути основою для втілення перспективної вітчизняної моделі мовлення України, спрямованої на зарубіжну аудиторію.

Вивченню сучасного стану і перспектив розвитку іномовлення, всесвітніх служб мовлення в Україні та світі присвячено чимало праць вітчизняних і закордонних науковців, практиків : О. Голяна [1], Л. Губерського, А. З. Москаленка, В. Ф. Іванова [2], С. Даниленка, Т.Петріва [3; 4], Д. Данильчука [5], А. Куликова [6], Г. Почепцова [7], Дж. Лалла [8], Слісаренко І. [9], та інших.

Результати й обговорення.

Іномовлення – це інструмент популяризації країни у світі, що відбувається під егідою держави іномовлення має такі завдання:

- забезпечувати захист національних інтересів за кордоном;
- знайомити з країною за допомогою новин, публіцистичних передач і коментарів на актуальні теми, інтерв'ю тощо;
- інформувати іноземні аудиторії про політичне, культурне та економічне життя держави;
- підтримувати культурні та мовні взаємозв'язки зі співвітчизниками за кордоном за допомогою ЗМК;
- роз'яснювати позиції держави з важливих внутрішніх і зовнішніх питань;
- сприяти поширенню ідеологічних, культурних та інших цінностей мовника у світі;
- формувати і підтримувати позитивний імідж власної країни у світі.

Попри різноманітність форм власності, іномовлення все ж фінансується державою. У країнах ЄС за організацію мовлення на закордонну аудиторію, як правило, відповідають суспільні (громадські) мовники, котрі повинні відстоювати інтереси суспільства (громади) як на національному, так і локальному рівнях. Мовне питання меншин у країнах Європейського Союзу врегульовано юридично. Наприклад, в Угорщині, Польщі, інших країнах ЄС передбачена квота на телерадіоефір мовами місцевих громад, зокрема українською (завдяки зусиллям нашої діаспори). Упровадження профільних документів і проектів ЄС в національне законодавство з урахуванням сучасних реалій є актуальним завданням для України. Важливо також використати відповідний досвід окремих європейських країн. Зокрема, в Литві програма «Трембіта» українською мовою тривалий час виходить в ефір на суспільному мовленні і має постійних глядачів.

Попри розвиток технологій передачі даних, найбільшою аудиторією іномовлення у світі були і є радіослухачі. Адже короткохвильове радіо залишається єдиним джерелом інформації про події у світі для населення країн Африки, Південної та Східної Азії, Китаю, Куби, де доступ до інтернету обмежений, а програми, розповсюджені супутниковим оператором, можуть бути скорочені або замінені.

За словами першого директора Всесвітньої служби радіомовлення України Віктора Набруска, «іномовлення — це пропагандистська і контрпропагандистська інституція будь-якої держави, образно кажучи, «цукерка про державу», яка за потреби працює на випередження. Це – відмінні від внутрішнього мовлення і риторика, і стилістика журналістських матеріалів. Із досвіду інших країн — базою іномовлення є радіо й інформаційне агентство, як складова — і телеканал».

Мовне питання в системі іномовлення було надзвичайно чутливим за радянських часів, адже воно віддзеркалювало не лише пріоритети

держави, а її рівень її впливу. У структурі так званого московського іномовлення було понад сімдесят редакцій. Колосальне значення надавалося мовам. Ще в 70-х р. цьому питанню приділяли настільки велику увагу, що мовлення велося навіть мовами окремих племен Африки. Як зазначає Віктор Набруско в екссклюзивному інтерв'ю в межах пропонуваного дослідження, «через унікальність цих мов траплялися курйозні речі, адже цензори не могли читати і надавати вказівки тим кільком дикторам і журналістам, які розповідали про радянський спосіб життя з Москви. В умовах світового протистояння було продумано кожну деталь. Туди закидалися або завозилися передавачі зі спеціально налаштованими відповідними хвилями».

Одним із підрозділів потужного «іновещання» було українське іномовлення, передачі якого були розраховані на певну аудиторію, мали певне нішкове спрямування. Спочатку власне українська редакція орієнтувалася передусім на вихідців з України, тому що решта іноземних слухачів отримували інформацію від українців, які жили за океаном і в Європі. Отже, українська редакція була базовою. Були також англійська, румунська і німецька. Англійська мовила на Північну Америку, Австралію, Канаду. Передавачі стояли на Далекому Сході, в Петропавловську-Камчатському, і туди з Києва передавали сигнал. Такі стратегії інформаційної пропаганди потребували неймовірних витрат, але з огляду на важливість питання держава йшла на цей крок.

Наприкінці 60-х рр. була заснована ще й румунська редакція. Вона має своєрідну історію. Це сталося після подій у березні 1969 р. – першого та найбільшого в історії збройного конфлікту між двома соціалістичними країнами за володіння невеличким спірним островом Даманський. Тоді різко погіршилися відносини СРСР з Китаєм. Тодішній секретар Румунії – «господін» Чеуческу – виявляв особливу симпатію до цієї країни. Офіційно держави входили до соціалістичної співдружності, але в Москві тоді закралися деякі сумніви, адже тут бракувало радянського впливу. Тому відкрили румунську редакцію, завданням якої було показати «правильність» позиції колишнього Радянського Союзу. Вона була розрахована на румунів, адже решта регіонів орієнтувалися на закордонних українців, які вже ставали американцями, тобто американізувалися, німцями тощо.

В Україні виробництво програм радянського іномовлення відбувалася за відпрацьованим алгоритмом. По-перше, директорів, головних редакторів та інших співробітників добирав та затверджував спеціально ЦК Компартії України – це мали бути перевірені «бійці ідеологічного фронту». По-друге, на 70–80% інформаційні випуски готувалися в Москві, потім телетайпом передавалися в Київ, їх лише перекладали українською, англійською, німецькою і видавали в ефір. Потрібно було лише додати українського контенту, українського шарму. Відповідні матеріали робилися з

відповідним жорстким акцентом про радянський спосіб життя, що уособлював абсолютний позитив. Це була «залізобетонна» пропагандистська продукція. Іноді готувалися контрпропагандистські повідомлення, коли стало відомо про агресивні інформаційні потоки з боку США.

Мовлення було спрямоване і на українську діаспору в Німеччині українською мовою. Наші співвітчизники, котрі залишилися там після війни, навіть створили своєрідний клуб радіолюбителів. Оригінальні матеріали не лише перекладали, а й адаптували. Такою була інституція іномовлення до перебудови, коли Москва почала стрімко втрачати вплив. У цей час формується ще одна українська редакція, що кардинально відрізнялася від московської.

Інші принципи роботи українського іномовлення почали застосовувати після державного перевороту (ГКЧП) в 1991 р. Тоді було створено нову редакцію – Всесвітню службу радіо України, куди ввійшли англійська, німецька, румунська редакції. Румунська була розташована в Чернівцях, куди надсилали інформпродукт з Києва.

Це була миттєва трансформація, зародження сучасної української іномовної організації, основним завданням котрої було створити прямефірне мовлення. Тоді з Москви вже нічого не отримували. У Києві готували оригінальні українські програми, робили прямі, відкриті ефіри. Людей запрошували з внутрішнього мовлення. Не було Інтернету – все мовлення здійснювалося в короткохвильовому діапазоні. З липня 1991 р. іномовлення України транслувало лише український контент. Отже, було створено ВСПУ, яка орієнтувалася на свою аудиторію. Редакцію перелаштували на український лад, був неймовірний успіх і злет. Налаштували зворотний зв'язок зі слухачами за допомогою телефонного зв'язку та листування. Пошта була фактично з усього світу – з 70 країн, (кілька тисяч листів на місяць). Часто навіть аудиторія іномовлення була більшою, ніж кількість слухачів, деяких передач внутрішнього мовлення. Особливо активними були представники імігрантської воєнно-політичної хвилі. (до та після неї були три трудові хвилі, які виявляли меншу зацікавленість). Політичні імігранти програми записували, потім окремо прослуховували на різноманітних зібраннях, у клубах.

Для того, щоб краще познайомитися зі своїми слухачами, починаючи з 1994 р. керівництво відвідує Америку, Канаду і на власні очі бачить зацікавленість людей. Зустрічі були однією з форм спілкування. Чисельність аудиторії ВСПУ сягала до 5 — 6 тис. людей. Згодом програми почали адаптувати до аудиторії, громади Монреаля, Торонто, Чикаго, Вашингтона, а також Нової Зеландії, Австралії тепер могли слухати україномовний контент. Чимало людей приїжджали тоді з-за кордону і в Україну, організовували зустрічі. У такий спосіб виконувалася основна функція так званого «етнічного мовлення» – пропагувати українські цінності. Однак представників діаспори не потрібно переконувати в

національній ідеї, їм просто важливо було підтримувати зв'язок. Тому були спроби вийти за межі «етнічного мовлення», тобто залучити інших слухачів, і часом це вдавалося.

Ще на початку 90-х р. за часів президентства Леоніда Кравчука ефір був насичений популярними сучасними новаціями на кшталт мостів, шоу, ток-шоу тощо. Віктор Набруско згадує: «Відбувалося це все телефоном, використовувався супутниковий зв'язок. Перші мости з Берліном, Вашингтоном вели з будинку звукозапису радіо з перекладачами. Потім були радіомости з Лондона. Луже легко з Берліном, з Києва замовляли канали радіозв'язку. Це все було початком нової епохи української журналістики. З Л. Кравчуком проводили тоді радіоміст у відкритому ефірі, де одночасно звучали Європа, Австралія, Нова Зеландія. Готували все завчасно, анонсували, за допомогою дзвінків люди включалися прямо під час прямого ефіру. Усі програми записувалися у них, потім повторювалися. З одного боку, іномовлення виконувало функцію етнічно-національного мовлення, з другого – інформаційну, політичну, пропагандиську».

Починаючи з 1995 р., коли Українське радіо відокремилася від телебачення, за наповненням Другий і Третій радіоканали не відрізнялися від моделей суспільного радіомовлення європейських країн. Уже на початку 2000-х р. Українське радіо на 90 % працювало у форматі суспільного мовника. Журналісти пропагували державницькі національно-патріотичні позиції, морально-етичні норми, формували у слухачів розвинений культурно-естетичний смак.

Коли Українська держава стала незалежною, західні мовники почали відкривати тут українські редакції. Раніше всі «ворожі голоси» існували для того, щоб розвалити колишній Радянський Союз. Натомість, тепер закордонний досвід сприяє розвитку радіомовлення в Україні. Один із яскравих прикладів – діяльність «Дойче Велле», «Бі-Бі-Сі», котрі відкрили українські редакції. Попри розуміння того, що світ демократичний і плюралістичний, інформація – це ринок і боротьба, в котру включилися західні медіагравці. Німці також розуміли, що в європейському «домі» має бути українська редакція. І, як виявилось, її відкрили марно. Адже у складні періоди новітньої історії України голос правди можна було почути з іномовлення інших країн. До 2014 р. також існувала ще українська редакція в Канаді.

Мовне питання в Україні неодноразово використовують політтехнологи під час виборчих кампаній з метою маніпуляції масовою свідомістю. Російська агресія почалася під оманливим приводом про те, що «російськомовне населення зазнає утисків». Телеведучий і репортер «Громадського радіо» Андрій Куликов вважає, що «необхідно шукати спільні та схожі проблеми між різними регіонами, оскільки насправді таких проблем багато, розподіл їх на східні та західні часто є штучним» [6].

На думку Віктора Набруска, «з приходом Януковича у 2010 році було фактично знищено іномовлення, його маргіналізували, тому що «новій окупаційній владі» потрібно було забрати голос України зі світового інформаційного простору. І вони забрали, хоча фактично залишили. До сьогоднішнього дня деякі програми беруть з ефіру для внутрішнього споживання, хоча програми на закордон – це абсолютно інші філософія, стилістика, завдання. Це – державний злочин. Росія готувалася до цього дуже давно, до цієї агресії, через іномовлення все можна простежити і відбудувати. Воно залишалось як інституція. Працювали переважно в мережі Інтернет, тому що короткі хвили почали відпадати. У цей час в Москві паралельно починає створюватися українська редакція. Вони готувалися до наступу, до агресії, і українська редакція почала заходити в український інформаційний простір: у липні 2014 року через канали радіомовлення «Ера» щодня з 16.00 до 17.00 вела мовлення. <...> Як відповідь на ці дії, з'явилася окрема година чи півтори програм, орієнтованих на Росію. Це потрібно було робити миттєво. Хотіли також відкрити польську редакцію, адже із сусідами треба працювати. Не треба було знищувати у 2010 році українське іномовлення».

Іномовлення Українського радіо з грудня 2014 р. почало мовити на закордон російською мовою. Уперше жителі РФ отримали можливість отримувати повідомлення про події в Україні та світі, що відрізнялися від російської пропаганди. Однак створення альтернативного джерела інформації російською мовою може призвести як до позитивних, так і негативних наслідків у контексті інформаційного розвитку і мовних перспектив.

Висновки. 1. Через мову, народні традиції і цінності, національні особливості й культуру популяризується вся країна. Попри інформаційну війну з боку пропагандистських російських ЗМІ, іномовлення України має створюватися в системі європейських цінностей і пріоритетів. Досвід країн ЄС щодо забезпечення права громадян на інформацію рідною мовою є унікальним з точки зору захисту прав людини і надзвичайно корисним для українських правників і журналістів на шляху євроінтеграції і реформування в інформаційній галузі. Зважаючи на нещодавнє підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, основні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2020 р. мають бути гармонізовані з орієнтирами розвитку, визначеними ініціативою «Цифровий порядок денний для Європи» в рамках європейської стратегії економічного розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання».

2. Пріоритетним завданням іномовлення України на сучасному етапі розвитку має бути не лише поширення правдивої інформації про події в Україні через призму інтересів офіційного Києва, а насамперед заповнення інформаційного вакууму про Україну у світі. Цієї мети можна досягнути за допомогою багатомовності іномовлення. Більшість експертів

рекомендують розпочати мовлення на закордон такими мовами міжнародного спілкування, як англійська, російська, німецька та іспанська. Однак варто враховувати і ймовірні виклики, адже створення інформаційного продукту іншими мовами автоматично популяризує іншу культуру, країну тощо.

3. Державне мовлення за кордоном, особливо на початковій стадії становлення, має відбуватися через власний інформаційний ресурс і за допомогою вітчизняних фахівців. 1 жовтня 2015 р. розпочала роботу мультимедійна платформа іномовлення, котру запустило Міністерство інформаційної політики на базі державних телерадіокомпаній «Всесвітня служба «Українське телебачення і радіомовлення», «Банківське телебачення» (БТВ) та інформаційного агентства «Укрінформ». Сучасна система іномовлення України має формуватися з урахуванням розподілу мовленевих стратегій у контексті міжнародних медіакомунікацій на довгострокові й короткотермінові. Це дає змогу не лише виміряти результат на кожному етапі розвитку, а й спрогнозувати подальші кроки.

Список використаної літератури

1. *Гоян О. Я.* Основи радіожурналістики і радіоменеджменту : підручник / О. Я. Гоян. – 3-тє вид., допов. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 272 с.
2. *Губерський Л. В.* Основи масово-інформаційної діяльності : підручник / Л. В. Губерський, А. З. Москаленко, В. Ф. Іванов. – Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1999, – 634 с.
3. *Даниленко С. І.*, Робота власного та спеціального кореспондентів за кордоном С.І. Даниленко, Петрів Т. І. – К., 1999.
4. *Даниленко С. І.* Іномовлення України у процесі міжнародних відносин // Аналітика, експертиза, прогнозування С.І. Даниленко: монографія / Є. А. Маркаренко, М. М. Рижков, М. А. Ожеван та ін. – К. : Наша культура і наука, 2003.
5. *Данильчук Д. В.* Український правопис: роздоріжжя і дороговкази / Д. В. Данильчук. – К. : Либідь, 2013. – 224 с.
6. osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/yak_protidiyati_kremlivskiy_propagandi/
7. *Почепцов Г. Г.* Майбутнє: стратегії, сценарії, комунікації. навч. посіб. для студ. і асп. – К. : Альтерпрес, 2010. – 380 с. – (Сер. «АКАДЕМІЯ ВУДУЩЕГО»).
8. *Лалл Дж.* *Мас-медіа*, комунікація, культура : глобальний підхід Дж. Лалл 2002.
9. *Слісаренко І.* Політичний процес і роль преси / Ігор Слісаренко // Публіцистика і політика : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 26 – 32.

References

1. *Hoyan O.Y.* *Osnovy radiozhurnalistyky i radio menedzhmentu : pidruchnyk* / O. Y. Hoyan. – 3-tie vyd., dopov. – K. : Vydavnycho-poligraphichnyy centr «Kyivskyy universytet», 2008. – 272 s.
2. *Hubers'kyu L. V.* *Osnovy masovo-informatsynoyi diyalnosti : pidruchnyk* / A. Z. Moskalenko, L. V. Hubers'kyu, V. F. Ivanov. – Kyiv. un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 1999, – 634 s.

3. Danylenko S. I., Petriv T. I. *Robota vlasnoho ta spetsial'noho korespondentiv za kordonom.* – К., 1999.
4. Danylenko S. I. *Inomovlennya Ukrayiny u protsesi mizhnarodnyh vidnosyn // Analityka, ekspertyza, prohnozuvannya : monographiya / Makarenko Y. A., Ryzhkov M. M., Ozhevan M. A. ta in.* – К. : Nasha kultura i nauka, 2003.
5. Danylchuk D.V. *Ukrainskiy pravopys: rozdorizhzhya i dorohovkazy.* –[Text] / D. V. Danylchuk. – Kyiv : Lybid, 2013. – 224 p.
6. *Iz sertsya Yevropy : «Nimetska Khvylya» v Ukrayini : posibnyk dlya stud. In-tu zhurnalistyky / za zah. red. Olesya Hoyana, Yaromyra Yankovs'koho.* – К. : [Kyiv. nats. u-t imeni Tarasa Shevchenka, Veselka], 2009. – 144 s.
7. Lall J. *Mas media, komunikatsiya, kultura : globalnyy pidhid.* // 2002.
8. *Pochepstov G. G. Maybutnye : stratehiyi, stsenariyi, komunikatsiyi. navch. posibnyk dlya studentiv i aspirantiv.* – К. : Al'tepres, 2010. – 380 s. – (Seriya «AKADEMIYA BUDUSHCHEGO»). – Ros. movoyu.
9. *Slisarenko Ihor. Politychnyy protses i rol' presy //Publitsystyka i polityka : zb. nauk. prats / za zah. red. V. I. Shklyara / Ihor Slisarenko.* – К., 2001. – Vyp.2. – S.26 – 32.
10. osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/yak_protidiyati_kremlivskiy_propagandi/

Gresko O. V.

Language question in the system of foreign broadcasting in Ukraine and EU

Worldwide information broadcasting services by means of new media in XXI century play the role of instrument of insight and outside transformations of definite political systems. Usually most of countries provide its information presence in the world space by means of public broadcasting, because organization of international information streams is a priority of foreign policy of many states.

A wide system of correspondent bureau as insight the country so abroad allows organization communication in both directions. Besides the fact that one of the functions of worldwide service broadcasting is creation of image of the country information produce according to international standards, professional relations is regulated by the law.

Own information production for the foreign audience and not only transmitting of it can provide Ukraine information presence in the world. The success of international media communication depends on strategies and tactics of development of the instrument of foreign broadcasting of Ukraine. The implementation of the concept of creation of the network of information-analytic information services of broadcasting of Ukrainian mass media have to be done both on the state and public level.

The experience of long-term media strategies of leading mass media in world information space confirms that realization of the idea of information presence of Ukraine in international media communication is possible in close collaboration of government structures and workers of information field, for example, worldwide service broadcasting of Ukrainian mass media on the base of approved legal documents.

Keywords: ethnic broadcasting, foreign broadcasting, language question, radio broadcasting, Ukrainian radio.

Греско О.В.

Языковой вопрос в системе иновещания Украины и ЕС

Иновещание с помощью новейших СМК в XXI веке выступают в роли инструмента как внутренних, так и внешних трансформаций определенных политических

систем. Обычно свое информационное присутствие в мировом пространстве большинство стран обеспечивают с помощью общественных СМИ, т.к. организация информационных потоков является приоритетом внешней политики многих государств.

Разветвленная система корпунктов как внутри страны, так и за границей позволяет организовать коммуникацию в обоих направлениях. Не смотря на то, что одной из функций всемирных служб вещания является создание имиджа государства, информация подается в соответствии с международными стандартами обработки и распространения информации, профессиональные отношения регулируются законом.

Собственное производство информации для зарубежной аудитории, а не просто ее передача, сможет обеспечить Украине информационное присутствие в мире. Успех международных медиакоммуникаций зависит от стратегии и тактики развития инструмента иновещания Украины. Вопрошение концепции создания сети информационно-аналитических служб вещания украинских СМК должно происходить как на государственном, так и общественном уровне.

Опыт длительных медиа-стратегий лидирующих СМИ в мировом информационном пространстве подтверждает, что реализация идеи информационного присутствия Украины в международных медиакоммуникациях возможна в тесном сотрудничестве государственных структур и представителей информационной сферы, а именно, служб иновещания украинских СМК, на основе утвержденных на законодательном уровне статуты и других документов.

Ключевые слова : этническое вещание, иновещание, языковой вопрос, радиовещание, Украинское Радио.

